

QUSHLAR SINFI MAVZUSINI O'QITISHNING ZAMONAVIY METODIK KONSEPSIYALARI

Xaqberdiyeva Shoira Tursunaliyevna

Termiz davlat pedagogika instituti

“Kimyo-biologiya” kafedrasi v.b.dotsenti p.f.f.d., (PhD).

Annotatsiya. Mazkur maqolada zoologiya fanining muhim bo‘limlaridan biri bo‘lgan qushlar sinfi mavzusini o‘qitishning zamonaviy metodik konsepsiyalari tahlil qilingan. Qushlarning morfologik, anatomik va ekologik xususiyatlarini o‘rganishda kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda raqamli ta’lim resurslaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarda biologik tafakkur, tahliliy fikrlash, kuzatuvchanlik va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari qushlar sinfi mavzusini innovatsion metodlar asosida o‘qitish biologik bilimlarning puxta o‘zlashtirilishi va predmet kompetensiyalarining rivojlanishiga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so'zlar: qushlar sinfi, zoologiya ta'limi, zamonaviy metodik konstruktsiyalar, kompetensiyaviy yo'nalish, biologik ta'lim, interfaol metodlar, innovatsion texnologiya, elektron ta'lim resurslari, biologik kompetensiyalar, tahliliy fikrlash, tadqiqotchilik ko'rinishi, pedagogik texnologiyalar.

Kirish. Zoologiya darslarida “Qushlar sinfi” mavzusini samarali o‘qitish mazmunni chuqur bilish bilan bir qatorda uni didaktik jihatdan to‘g‘ri tashkil etishni ham talab qiladi. Qushlar haqidagi bilimlar morfologiya, anatomiya, fiziologiya, ekologiya va etologiya elementlarini birlashtirgani sababli darsni oddiy axborot uzatish shaklida qurish yetarli natija bermaydi. O‘qituvchi mavzuni biologik faktlar ketma-ketligi emas, balki “tuzilma - funksiya - yashash muhiti - moslanish” zanjiri asosida qurishi zarur. Ana shunda qushlar haqidagi material o‘quvchi uchun mexanik yodlash obyektidan ilmiy tushunish predmetiga aylanadi.

Asosiy qism. Didaktik tamoyillar orasida ilmiylik tamoyili birinchi o‘rinda turadi. “Qushlar sinfi” mavzusida ilmiylik qushlarning sistematik o‘rni, evolyutsion kelib chiqishi, organlar tizimi va ekologik moslanishlari haqida zamonaviy, to‘g‘ri va tizimli ma’lumot berishni anglatadi. Masalan, pat qoplamasi faqat tashqi belgi sifatida emas, termoregulyatsiya, uchish va signal funksiyalarini bajaruvchi murakkab biologik tizim sifatida yoritilishi lozim. Havо xaltachalari haqidagi ma’lumot ham “qush yengil bo‘lishi uchun” degan sodda izoh bilan cheklanmay, nafas olish mexanizmi va modda almashinuvi bilan bog‘liq holda tushuntirilishi

kerak. Ilmiylik darajasi pasaysa, o'quvchi mavzuni yuzaki qabul qiladi; ilmiy izchillik saqlanganda esa mavzu biologik tafakkur rivojiga xizmat qiladi.

Tushunarliklik va yosh xususiyatlariga moslik tamoyili "Qushlar sinfi" mavzusida alohida ahamiyat kasb etadi. Qushlarning nafas olish tizimi, skelet modifikatsiyasi, issiqqonlilik yoki migratsiya biologiyasi singari tushunchalar maktab o'quvchisi uchun nisbatan murakkabdir. Shuning uchun dars jarayonida atamalarning aniq izohi, bosqichma-bosqich tushuntirish, ko'rgazmali materiallar, hayotiy misollar va lokal materialdan foydalanish zarur. Mavzuni haddan tashqari soddalashtirish ilmiylikni pasaytiradi, ortiqcha murakkablashtirish esa qiziqishni sustlashtiradi. Metodik mahorat aynan shu ikki xavf orasidagi muvozanatni topishda namoyon bo'ladi.

Ko'rgazmalilik tamoyili mazkur mavzuda markaziy didaktik vosita hisoblanadi. Qushlarning skeleti, pat turlari, tumshuq va oyoq modifikatsiyalari, ichki tuzilishi, uchish apparati va ekologik guruhlarini faqat og'zaki bayon etish o'quvchi uchun yetarli bo'lmasligi mumkin. Rasm, jadval, diagramma, model, preparat, foto, video, audioyozuv, atlas va interaktiv slaydlar yordamida qushlar biologiyasining ko'plab jihatlari aniqroq anglashiladi. Ko'rgazmali vosita darsga bezak sifatida emas, tahlil vositasi sifatida kiritilishi zarur. Masalan, turli tumshuq shakllari tasvirini ko'rsatib, oziqlanish tipini aniqlash, skelet rasmini tahlil qilib uchishga moslanish belgilarini ajratish yoki migratsiya xaritasi asosida ekologik omillarni muhokama qilish ko'rgazmalilikning didaktik kuchini oshiradi.

Nazariya bilan amaliyot birligi tamoyili qushlar mavzusining tabiiy ustun tomonidir. Qushlar ko'plab o'quvchilar uchun kundalik hayotda kuzatiladigan organizmlar sirasiga kiradi. Bog', hovli, park, maktab atrofi yoki suv bo'yida uchraydigan qushlar dars mazmunini real hayot bilan bog'lash imkonini beradi. Shu sababli o'quv topshiriqlari mahalliy fauna, dala kuzatuv, ovoz yozuvi, foto va videomaterial, maktab hududidagi kuzatish natijalari bilan boyitilishi lozim. Nazariy bilim tabiiy obyekt bilan aloqaga kirganda, o'zlashtirish darajasi va esda saqlash barqarorligi ortadi. Biologiya metodikasida amaliy kuzatuv va real obyekt bilan ishlash ta'lim samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri sifatida baholanadi.

Metodik imkoniyatlarning birinchi katta guruhi og'zaki metodlar bilan bog'liq. Hikoya, tushuntirish, suhbat va muammoli savol qo'yish qushlar biologiyasini mantiqiy izchillikda ochishga yordam beradi. Hikoya usuli qushlar migratsiyasi, uya qurishi, mavsumiy moslanishlar kabi mavzularda emotsional va obrazli ta'sir beradi. Tushuntirish usuli ichki organlar tizimi, skelet, pat qoplami, nafas olish mexanizmi singari murakkab biologik jarayonlarni ochishda zarur. Suhbat va savol-javob esa o'quvchini faol fikrlashga jalb etadi. Muammoli suhbat "nega qushlarda tish bo'lmaydi?", "pat qoplami buzilsa uchish jarayonida qanday o'zgarish yuz beradi?" singari savollar orqali mavzuning ichki mantiqini ochadi.

Muammoli o'qitish metodi "Qushlar sinfi" mavzusining metodik imkoniyatlarini sezilarli kengaytiradi. Masalan, "nima uchun sovuq iqlimda yashovchi qushlarda pat qoplami zichroq bo'ladi?", "nega suv qushlari tanasi cho'ziq va oyoqlari orqaroq joylashgan?", "nima sababdan ayrim qushlar uzoq masofaga migratsiya qiladi, ayrimlari esa o'troq yashaydi?" kabi savollar o'quvchini biologik hodisaning sababini izlashga majbur etadi. Muammoli vaziyatlar reproduktiv javobni emas, bilimni yangi vaziyatga ko'chirishni talab qilgani uchun rivojlantiruvchi ta'sirga ega. Shu tariqa dars tahliliy mazmun kasb etadi.

Interfaol metodlar ham qushlar mavzusi uchun mos keladi. "Aqliy hujum", "BBB", "Insert", "Klaster", "Venn diagrammasi", "Case-study", "Baliq skeleti", "Taqqimot" kabi usullar turli xil mazmuniy vazifalarni bajaradi. Venn diagrammasi yordamida qushlar bilan sudralib yuruvchilar yoki sutemizuvchilar qiyoslanadi. "Case-study" orqali qushlar populyatsiyasi kamayishining ekologik sabablarini muhokama qilish mumkin. "Klaster" metodida qushlarning moslanish belgilari tizimlashtiriladi. Interfaol metodlarning afzalligi shundaki, ular o'quvchiga tayyor sxema bermaydi, balki bilimni jamoaviy muloqot va mustaqil tahlil orqali shakllantiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish qushlar mavzusining o'qitilishida yangi imkoniyatlar ochadi. Raqamli slaydlar, qisqa videolar, ovoz identifikatori, onlayn atlaslar, virtual muzeylar, interaktiv testlar va mobil kuzatuv ilovalari mavzuning ko'rgazmaliligini oshiradi. Biroq har qanday texnologiyani faqat yangilik sifatida qo'llash metodik xato hisoblanadi. Texnologiya dars maqsadiga bo'ysundirilishi, mazmunni chuqurlashtirishi va o'quvchi faoliyatini jadallashtirishi kerak. Masalan, video namoyish etilgandan so'ng tahliliy savollar berilmasa, u passiv tomosha darajasida qoladi. Shuning uchun AKT vositalarini tanlashda maqsad, mazmun va nazorat birligi ta'minlanishi lozim.

Baholashning metodik imkoniyatlari ham e'tiborga loyiq. Test topshiriqlari, jadval to'ldirish, tasvir asosida aniqlash, qisqa izoh yozish, guruhli taqqimot, refleksiv yozuv, kuzatuv kundaligi, loyiha natijasini himoya qilish kabi usullar bir mavzu doirasida uyg'unlashtirilishi mumkin. Mazkur shakllar o'quvchining nafaqat bilim darajasini, balki kuzatish, izohlash, qiyoslash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini ham baholash imkonini beradi. Kompetensiyaga yo'naltirilgan baholash aynan shunday ko'p komponentli metodik yondashuvni talab qiladi.

"Qushlar sinfi" mavzusida metodik imkoniyatlardan yana biri lokal materialdan foydalanishdir. Hududda uchraydigan qushlar, mavsumiy ko'rinishlar, qishlovchi va uchib o'tuvchi turlar, qishloq xo'jaligiga foydali yoki zararli holatlar, qo'riqlanadigan hududlar bilan bog'liq misollar o'quvchining mavzu bilan shaxsiy aloqasini kuchaytiradi. Mahalliy material darsga hayotiylik bag'ishlaydi va o'quvchining "fan - tabiat - men" munosabatini mustahkamlaydi. Bu esa biologiya faniga qiziqishni oshiradigan muhim omildir.

Differensial yondashuv ham metodik samaradorlikni oshiradi. Kuchli o'quvchilar uchun murakkab tahliliy topshiriqlar, migratsiya va filogeniya bo'yicha mustaqil izlanish, jadval va infografika yaratish vazifalari berilishi mumkin. Tayanch darajadagi o'quvchilar esa tashqi tuzilish, asosiy organlar tizimi, ekologik guruhlar va mahalliy qushlarni tanish singari vazifalarni bajaradi. Bir mavzu doirasida turli murakkablikdagi topshiriqlarni taklif etish barcha o'quvchilarni faol ishtirokga jalb etadi va o'zlashtirishdagi tafovutni yumshatadi.

Ekskursiya va dala kuzatuv metodik imkoniyatlarning alohida yo'nalishidir. Qushlarni tabiiy muhitda ko'rish, ularning ovozi tinglash, uchish xarakteri yoki oziqlanish usulini bevosita kuzatish sinfda berilgan nazariy bilimning tabiiy davomi hisoblanadi. Ekskursiya vaqtida o'quvchi faqat tomoshabin bo'lib qolmasligi uchun kuzatuv varaqasi, maqsadli savollar, foto yoki audio qayd, keyingi dars uchun hisobot shakllari oldindan belgilanishi lozim. Ekskursiya natijalarini sinfda muhokama qilish, jadvalga joylashtirish yoki kichik taqdimotga aylantirish uning didaktik qiymatini oshiradi. Shunday tashkil etilgan ekskursiya darsdan tashqari faoliyat emas, o'quv jarayonining tarkibiy qismi sifatida ishlaydi.

Metodik imkoniyatlar orasida loyiha usuli ham yuqori samaradorlikka ega. "Hudud qushlari atlasini tuzish", "Maktab atrofidagi qushlarni kuzatish", "Qishda qushlarga yordam" yoki "Suv qushlari va suv havzasi holati" kabi kichik loyihalar biologiya bilimni amaliyot bilan bog'laydi. Loyiha jarayonida o'quvchi maqsad qo'yadi, ma'lumot to'playdi, kuzatadi, tasniflaydi, foto yoki jadval tayyorlaydi, natijani himoya qiladi. Bunday faoliyat darsning rivojlantiruvchi va tarbiyaviy samarasini kuchaytiradi. Muhimi, loyiha usuli qushlar mavzusini bir martalik o'quv bloki emas, davomli bilish faoliyatiga aylantiradi.

Mavzuni o'qitishda uchraydigan tipik xatolarni oldindan hisobga olish ham metodik jihatdan muhimdir. O'quvchilar ko'pincha tumshuq shakli bilan oziqlanish o'rtasidagi bog'lanishni mexanik qabul qiladi, barcha qushlar uchadi degan stereotipga ega bo'ladi yoki havo xaltachalari funksiyasini yuzaki tushunadi. Ayrim hollarda sistematika va ekologik guruh tushunchalari aralashtirib yuboriladi. Shu sababli o'qituvchi darsda qarama-qarshi misollar, istisno holatlar va qiyosiy jadvaldan foydalanishi zarur. Masalan, pingvin yoki tuyaqush misolida "qush" tushunchasining faqat uchish bilan belgilanmasligi ko'rsatiladi; o'rdak va lochin misolida esa suvga moslanish bilan yirtqichlik xususiyatlari ajratiladi. Xato ustida ishlash biologik tushunchani aniq shakllantirishga yordam beradi.

Metodik imkoniyatlarning yana bir yo'nalishi refleksiv va ijodiy topshiriqlardir. "Bugungi darsda men eng muhim deb bilgan uchta belgi", "Qushlarning uchishga moslanishida qaysi tizim hal qiluvchi rol o'ynaydi?", "Agar yashash muhiti o'zgarsa, qaysi belgilar xavf ostida qoladi?" kabi yozma refleksiya topshiriqlari o'quvchining darsdan olgan bilimni ichki qayta ishlashga xizmat qiladi. Ijodiy topshiriqlar sifatida esa ekologik plakat, mini-insho, infografika, komiks, ovoz atlasining soddasi varianti yoki "bir qush turi pasporti"ni tayyorlash

samarali. Bunday topshiriqlar darsning hissiy ta'sirini oshiradi va biologik mazmunni shaxsiylashtiradi.

Fanlararo integratsiyani metodik jihatdan ongli qo'llash ham dars samaradorligini oshiradi. Geografiya bilan bog'langan holda areal va migratsiya xaritalari, fizika bilan bog'langan holda uchish va aerodinamika elementlari, informatika bilan bog'langan holda raqamli jadval va vizualizatsiya, ona tili bilan bog'langan holda ilmiy matn tuzish topshiriqlari tashkil etilishi mumkin. Integrallashgan topshiriqlar o'quvchiga turli fanlarda o'rganilgan bilimlarning yagona tabiiy jarayonlarni tushuntirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Mazkur holat darsning metodik qimmatini kengaytiradi va umumiy ta'lim natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Baholash mezonlarini oldindan aniq belgilash ham metodik tamoyillardan biri sifatida qaralishi lozim. O'quvchi qushlarning asosiy belgilarini bilishi, moslanishlarni izohlashi, qiyoslay olishi, ko'rgazmali materialni sharhlashi va lokal kuzatuv bo'yicha xulosa bera olishi kerak. Agar baholash faqat test javoblari bilan cheklansa, mavzuning rivojlantiruvchi salohiyati to'liq ochilmaydi. Shuning uchun o'qituvchi bilim, ko'nikma va tahliliy faoliyatni birgalikda hisobga oladigan mezonlar tizimini ishlab chiqishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, "Qushlar sinfi" mavzusini o'qitishning didaktik tamoyillari ilmiylik, tizimlilik, tushunarlilik, ko'rgazmalilik, ongli o'zlashtirish, nazariya va amaliyot birligi, tarbiyalovchi ta'lim hamda individuallashtirish talablarida mujassam. Metodik imkoniyatlar esa og'zaki, ko'rgazmali, amaliy, muammoli, interfaol va raqamli yondashuvlarning uyg'unligida namoyon bo'ladi. Ana shunday yondashuvda "Qushlar sinfi" mavzusi biologik bilim beruvchi oddiy bo'lim emas, balki o'quvchining ilmiy tafakkuri, ekologik madaniyati va kuzatuvchanligini rivojlantiruvchi sermahsul didaktik maydonga aylanadi.

Natijada, qushlar mavzusini o'qitish metodikasi o'quvchi faoliyatini maqsadli boshqarish, biologik tafakkurni rivojlantirish va tabiatga ongli munosabatni shakllantirishning samarali vositasiga aylanadi.

Demak, darsni samarali tashkil etish uchun har bir metodik qaror - savol, rasm, topshiriq, ekskursiya yoki uy vazifasi - qushlar biologiyasining mazmuniy mantiqiga bo'ysundirilishi va o'quvchini faol tahlilga olib chiqishi kerak.

Bunday yondashuv o'qituvchidan mavzuni chuqur bilish bilan birga, biologik mazmunni o'quvchining yoshiga mos, lekin ilmiy mantiqni yo'qotmagan holda didaktik qayta qurish mahoratini ham talab etadi. Ana shu mahorat qushlar mavzusining haqiqiy didaktik quvvatini ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2019. – 280 b.

2. Tolipov O'., Sharipov Sh. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. – 312 b.
3. Mavlonova R., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 528 b.
4. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 172 b.
5. G'ofurov A.T., Fayzullayev S.S. Biologiyani o'qitish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2020. – 356 b.
6. Eshonqulov O'. Biologiya ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2021. – 198 b.
7. Jo'rayev R.X., Ziyomuhamedov B. Ta'lim menejmenti. – Toshkent: Sharq, 2020. – 240 b.
8. Xaqberdiyeva Sh.T. Kompetensiyaviy yondashuv asosida biologiyani o'qitish metodikasini takomillashtirish (7–8 sinflar misolida): Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Guliston, 2025. – 156 b.
9. Xaqberdiyeva Sh. T. (2025). Zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalar asosida qon aylanish tizimi mavzusini o'qitishning innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari. «Maktabgacha Va Maktab Ta'limi» Jurnal, 3(12), 16–19. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17991257>
10. Haqberdiyeva S. T. The role of pedagogy and psychology in improving the methodology of teaching biology based on a general approach to secondary schools //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 6. – C. 115-118.
11. Haqberdiyeva S. T. Improving the Teaching Methods of Biology in General Secondary Schools on the Basis of A Competency-based Approach //Academicia Globe. – 2022. – T. 3. – №. 03. – C. 132-136.
12. Tursunaliyevna H. S., Nozima A. Effectiveness of using innovative technologies in teaching the morphology of bacteria //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 10.-c. 60-66.